

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بررسی ادبیات کلاسیک ژاپن

نام درس: ادبیات فارسی

نام استاد: سرکار خانم دکتر شیوا زارعی

گردآورنده: امیرحسین رحمتیان

تاریخ: خردادماه 1403

پیش‌گفتار

به دور از مرزهای سرزمین پیر رنج‌کشیده، فردوسی حکیم، آن پیر عاشق خسته، حضرت حافظ و آن واعظ خردمند، جناب مولانا و هزاران شاعر و ادیب و دانشمند نامی دیگر که در این خاک زیسته و رشد کرده‌اند و هر یک جهانی برای خود دارند؛ در آن‌سوی سرزمین یادگار عشق شاه جهان برای ارجمند بانو، دیار هندوستان و در کنار سرزمینی که زمستان‌هایش را با نفس گرم اژدهایان خفته در آن دیوار عظیم گذران می‌کند، سرزمین چین؛ جزیره‌ای در آغوش اقیانوس آرام گرفته است. دیار آفتاب تابان؛ ژاپن. در ذهن ما نام این سرزمین با سخت‌کوشی و کار و تلاش عجین گشته و با شنیدن نام ژاپن، پیشرفت و آبادانی به ذهن‌ها خطور می‌کند. اما در پستوی این تلاش و کوشش و پشتکار می‌توان گنجینه‌هایی غنی از فرهنگ، هنر و ادبیات یافت که در دیار ما گویا ارزش این گنجینه نهان است. یکی از ریشه‌های فرهنگی هر ملت و هر تمدنی را بدون شک می‌توان در ادبیات آن ملت یافت. و یکی از بهترین راه‌ها برای شناخت تکامل و تحول ادبیات، مطالعه و بررسی ادبیات کلاسیک و کهن زبان مورد نظر است. یکی از دلایل انتخاب این موضوع برای تحقیق نیز همین نکته است. امید است با مطالعات روزافزون شرق‌شناسان و ژاپن‌شناسان این مرز کهن، درهای آشنایی با ادبیات و فرهنگ سرزمین خورشید فروزان یکی پس از دیگری گشوده گردد.

نگاهی به تاریخ ژاپن

آغاز تاریخ ژاپن را نمی‌توان به‌درستی بیان کرد اما در صورت دنبال کردن ردپای مهاجرت و سکونت در سرزمین ژاپن به دو موج مهاجرتی شمال و جنوب برخورد خواهیم خورد. موج مهاجرتی جنوب ژاپن را می‌توان مهاجرت مردم مالایی ساکن در جزایر بین استرالیا و عزیمت آنها به سمت اوکیناوا (沖縄, okinawa) تعریف کرد و موج مهاجرتی شمال نیز در مهاجرت قوم آینو از ساخارین روسیه به سمت هونشو (本州, honshuu) تعریف می‌گردد. اما موج مهاجرت اصلی، مهاجرت مردم از چین و کره است.

اما در تاریخچه حکومت و فرمانروایی، آغاز اولین نوع شکل حکومت در منطقه کیوشو (九州, kyushu) و سپس هونشو و در نهایت باقی مناطق مشاهده می‌گردد. در واقع مفهوم حکومت در ژاپن و آشنایی با مبانی آن بعد از گسترش روابط ژاپن با کشورهای چین و کره شکل می‌گیرد.

از آنجا که بحث اصلی در باب ادبیات کلاسیک است به چند دوران مؤثر بر نه تنها ادبیات کلاسیک بلکه فرهنگ و مردم ژاپن می‌پردازیم.

دوره آسوکا (飛鳥時代, asuka jidai): در این دوران که از سال

538 میلادی آغاز گشته و تا سال 710 میلادی ادامه می‌یابد، شکل‌گیری

ارتباط چین و ژاپن را شاهد هستیم. همچنین نگارش ادبی را در این دوره می‌توان دید چرا که قبل از این دوره ادبیات نوشتاری وجود ندارد. البته که زبان نوشتار زبان چینی بوده است. عزیمت ژاپنی‌ها به شیان چین و آشنایی آن‌ها با نحوه حکومت امپراتور چین موجب ایجاد حسی دوگانه نسبت به چین

می‌شود. در اواخر این دوره امپراتور تنمو (天武天皇, tenmu)

tennou) دستور به نگارش تاریخ ژاپن می‌دهد و این نگارش پس از چهل سال تحت عنوان نیهون شوکی (日本書紀、nihon shoki) به زبان چینی و با هدف اثبات تاریخ ژاپن به چین نوشته می‌شود.

دوره نارا (奈良時代, nara jidai): این دوره از سال 710 آغاز و تا

سال 794 میلادی ادامه یافت. همچنین در این دوره شاهد اهمیت دادن ژاپنی‌ها به مفهوم مراسمات آن هم به دلیل مشاهده اهمیت مراسم در چینی‌ها هستیم. در این دوره معابد و ساختمان‌ها نیز در ارتفاعات ساخته می‌شد تا که به چینی‌ها اثبات شود سرزمین ژاپن تنها محدود به جنگل و درخت نیست. در این دوره برای اولین بار ژاپن دارای پایتخت شده و شهر نارا به عنوان پایتخت انتخاب می‌گردد.

دوره هی‌آن (平安時代、heian jidai): آغاز دوره هی‌آن سال 794

میلادی و پایان آن در سال 1185 میلادی بوده است. این دوران را می‌توان یکی از طلایی‌ترین دوران فرهنگی و ادبی در ژاپن برشمرد، به‌طوری که حتی غالب گفتگوهای روزمره نیز با مشاعره صورت می‌گرفته است. در این دوران اوج شکوفایی ژاپن به چشم می‌خورد. در این دوره گسترش ادبیات نوشتاری رخ می‌دهد. در این دوره از نظر ژاپنی‌ها هر چیزی که از دیار چین باشد مرغوب، مناسب و شایسته شمرده می‌شود. این دوره مقارن با سلسله تانگ در چین است و اجناس چینی (唐物、karamono) اجناس مرغوب شمرده شده و اجناس ژاپنی (和者、wamono) اجناسی پایین‌تر محسوب می‌شدند.

تقسیم‌بندی تاریخی ادبیات کلاسیک ژاپن

از لحاظ تاریخی، ادبیات کلاسیک ژاپن را می‌توان به چهار بخش تقسیم کرد:

- ادبیات باستانی (上代文学、joudai bungaku): این بخش شامل شروع دوران آسوکا تا پایان دوران نارا می‌شود. در این بخش از تاریخ ادبیات ژاپن است که واژه‌نگارهای کانجی (漢字、kanji) از زبان چینی به سامانه نگارشی ژاپنی وارد می‌شوند. به دلیل این‌که معمولاً منابع و معلمان زبان چینی مردم ژاپن، کره‌ای‌ها بوده‌اند در تلفظ کلمات چینی که در زبان ژاپنی وجود دارد تفاوت آوایی و گفتاری فاحشی را می‌بینیم. زبان ادبی چینی است و آثاری که وجود دارند غالباً به چینی نوشته شده‌اند. از آثار مهم این دوره می‌توان کتاب تاریخی نیهون شوکی و مجموعه شعر چینی مانیوشو (万葉集、manyoushuu) را نام برد.

- ادبیات کهن (中古文学、chuuko bungaku): این بخش صرفاً شامل دوره هی‌آن می‌شود. در این دوره سامانه نگارش بومی ژاپن و مبتنی بر الفبا با نام کانا (仮名、kana) توسط ژاپنی‌ها و برگرفته از واژه‌نگارهای چینی متولد می‌گردد. نکته حائز توجه در این دوره تفکیک جنسیتی در نگارش است. به گونه‌ای که مردان با استفاده از سامانه نگارش چینی به امر نگارش می‌پرداختند و زنان از سامانه نگارشی کانا بهره می‌جستند. در نتیجه در این دوره شعر ژاپنی نیز به نگارش درآمده و در

کتابی تحت عنوان «مجموعه اشعار کهن و معاصر (古今和歌集、kokinwakashuu) جمع‌آوری می‌شود. از آثار این دوره می‌توان روزمره‌های سی شوناگون (清少納言、sei shounagon) تحت عنوان «ماکورا نو سوئشی (枕草子、makura no soushi)، «افسانه گنجی (源氏物語、genji monogatari) اثر موراساکی شیکیبو (紫式部、murasaki shikibu) و همچنین اولین قصه‌ی ژاپنی تحت عنوان «داستان‌های تاکه‌توری (竹取物語、taketori monogatari) را نام برد. از ویژگی‌های داستان‌های دوره هی‌آن عمیق و فلسفی بودن آن‌ها تحت تأثیر تعالیم بودایی است. در این دوره به دلیل این‌که امکان چینی یاد گرفتن که در آن زمان ملاکی برای سواد داشتن تلقی می‌شد صرفاً در اختیار درباریان و خاندان‌های وابسته بود، هم نویسندگان و هم خوانندگان و هم حتی شخصیت‌های آثار، درباری هستند. نکته جالب توجه این است که نویسندگان آثاری همچون افسانه گنجی و ماکورا نو سوئشی، بانوان درباری هستند. آثاری که حتی تاکنون نیز از شاهکارهای ادبی ادبیات ژاپن به‌شمار می‌روند. در این دوره احکام حکومتی و متون رسمی همچنان به زبان چینی و پایتخت سیاسی و فرهنگی شهر کیوتو (京都、kyouto) بوده است.

-ادبیات قرون وسطی (中世文学、chuusei bungaku): این بخش شامل آغاز دوران کاماکورا (鎌倉時代、kamakura jidai) در سال 1186 میلادی تا پایان دوران آزوچی مومویاما (安土桃山時代、)

adzuchimomoyama jidai) در سال 1603 میلادی است. در این دوره با تلاش‌های میناموتو نو یوریتومو (minamoto no 源頼朝、

yoritomo) اولین شوگون و مؤسس شوگون‌سالاری کاماکورا، پایتخت سیاسی و نظامی از کیوتو به شهر کاماکورا منتقل می‌شود اما پایتخت فرهنگی همچنان کیوتو باقی می‌ماند. قالب شعری که در این دوره از شعر ژاپنی به وجود می‌آید حالت عامه‌پسندتر و سرگرمی دارد و از ذوق و قریحه ادبی فاصله می‌گیرد. در این دوره داستان‌های کوتاه مصور باب می‌شوند و ادبیات جنبه سرگرمی و عام خود را می‌یابد. در این بخش از ادبیات کلاسیک ژاپن سبک نوشتار به ترکیبی از چینی و ژاپنی (مشابه آنچه که امروز می‌بینیم) مبدل می‌گردد. به دلیل جنگ‌های فراوان بر بخشی از این دوره نام دوران سنگوکو (sengok jidai、戦国時代) نهاده‌اند و

سنگوکو به معنی کشور یکپارچه جنگ است. یکی از آثار مهم این دوره هیکه مونوگاتاری (平家物語、 heike monogatari) است

که داستان نبرد خاندان تایرا در جنگ گنپی (genpei 源平合戦、 kassen) را روایت می‌کند. در این بخش ادبیات زنان محو شده و ادبیات، حالتی جدی و کسالت‌بار به خود می‌گیرد اما به دلیل پرتطرفدار بودن ادبیات نمایشی در این بخش، هنر نمایش پیشرفت می‌کند.

-ادبیات پیشامدرن (kinsei bungaku、近世文学): این دوره صرفاً

شامل ادبیات دورره ادو (edo jidai、江戸時代) که دربرگیرنده‌ی سال‌های 1603 میلادی تا 1868 میلادی می‌شود. دوره ادو را می‌توان به دو نیمه تقسیم کرد. نیمه اول پایتخت نظامی و سیاسی شهر توکیو (東京、

toukyou) است در حالی که پایتخت فرهنگی همچنان کیوتوست. در
اواسط این دوره شاهد مهاجرت ادبا و شاعران از کیوتو به سمت توکیو
هستیم و به گونه‌ای پایتخت فرهنگی نیز به توکیو تغییر پیدا می‌نماید. نیمه دوم
دوره ادو را می‌توان پایتخت فرهنگی شدن شهر توکیو که در آن زمان ادو
(江戸、 edo) نام داشت، تعبیر کرد. در این دوران هنر در شهر ادو
شکوفا می‌شود و به لطف صنعت چاپ چوبی (印刷、 insatsu) پیشرفتی
چشمگیر در هنر رخ می‌دهد و ترکیب هنر و ادبیات به اوج خود می‌رسد.
داستان‌هایی که صرفاً با سامانه نگارش ژاپنی و نقاشی به نگارش درآمده‌اند.
جدی‌ترین و مهم‌ترین داستان‌نویس این دوره ایهارا سایاکاکو (井原西)
浮世草子、 ukiyo) (鶴、 ihara saikaku) خالق اوکی‌یو زوئشی
(zoushi) است. اوج شکوفایی نمایش در این دوره مشاهده می‌شود. در این
دوره شاهد ظهور شاعران بزرگ هایکوسرا همچون ماتسوئو باشو (松尾
芭蕉、 matsuo bashou) و یوسا بوسون (与謝蕪)
村、 yosa buson) هستیم که هر کدام به گونه‌ای تأثیری شگرف بر
دنیای ادبیات و شعر ژاپنی گذاشته‌اند.

تقسیم‌بندی موضوعی ادبیات کلاسیک ژاپن

-ادبیات تاریخی(史書文学、shisho bungaku): آثار ادبی هستند که اثر تاریخی نیز محسوب می‌شوند و هدف اصلی آن‌ها بیان تاریخ است. اغلب توسط مؤرخان حرفه‌ای برای ثبت رویدادهای تاریخی نوشته می‌شوند. دلایل مختلفی برای نوشتار وجود دارد مانند علاقه شخصی فرد به تاریخ و یا تمایل به انتقال تجارب گذشته به آیندگان و یا حتی بیان تجارب و نظرات تاریخی خود شخص.

حوادث معمولاً به ترتیب رویدادهای زمانی روایت می‌شوند. اغلب رویدادها، رویدادهای سیاسی و یا نظامی هستند.

از آثار مهم این نوع می‌توان به کوچیکی و نیهون‌شوکی اشاره کرد.

کوچیکی(古事記、kojiki)

کوچیکی قدیمی‌ترین اثر تاریخی ژاپن است که در سال 712 میلادی توسط او نو یاسومارو (太安万侶、oo no yasumaro) به نگارش درآمد و به امپراتور گنمی (元明天皇、genmei tennou) یکی از امپراتوران زن ژاپن، هدیه داد. در این اثر، رخدادها از زمان خدایان با آغاز خلقت شروع شده و تا زمان امپراتور سویکو (推古天皇、suiko)

tennou) ادامه می‌یابد و رخدادهای و زندگینامه‌ها را در بر می‌گیرد. این اثر همچنین چکامه‌هایی نغز را در خود جای داده است. این اثر با وجود این‌که اثری تاریخی محسوب می‌شود ولی ارزش ادبی بسیاری را با خود حمل می‌کند. در این اثر همچنین داستان‌هایی نیز درج گردیده است.

کوجیکی به 3 طومار ابتدایی، میانی و پایانی تقسیم می‌شود. طومار ابتدایی (上卷、kamitsumaki) خلقت زمین و آسمان‌ها را بیان می‌کند تا به اولین امپراتور می‌رسد. طومار میانی (中卷、nakatsumaki) از اولین امپراتور تا پانزدهمین امپراتور را بیان می‌کند. طومار پایانی (下卷、shitatsumaki) روایتگر رخدادهای تا سی و سومین امپراتور است.

-نیهون شوکی (日本書紀、nihon shoki)

این اثر در دوره نارا در سال 720 میلادی تکمیل گردید. این اثر نیز همانند کوجیکی از آغاز خلقت و دوران خلقت آغاز شده با این تفاوت که تا دوره امپراتور جیتو (持統天皇、jitou tennou) چهل و یکمین امپراتور را در بر می‌گیرد. متن این اثر بر خلاف کوجیکی به زبان چینی است. چرا که هدف از خلق این اثر اثبات تاریخ ژاپن به چین بوده است. این اثر جمعاً 30 طومار است که یک طومار آن شامل شجره‌نامه است.

-ادبیات داستانی (物語文学、monogatari bungaku): در این

نوع از ادبیات نویسنده بر اساس دیده‌ها یا شنیده‌ها و همچنین ترکیبی از تخیل و خلاقیت درباره زندگی مردم و یا اتفاقات، اثری را خلق می‌کند.

یکی از برجسته‌ترین آثار این بخش بدون شک افسانه گنجی است.

افسانه گنجی (源氏物語、genji monogatari)

این اثر در اواسط دوره هی‌آن نگاشته شد. نویسنده این اثر یکی بانوان

درباری و ملازم عالی‌رتبه ملکه، مورا ساکی شیکیو (紫式部、)

murasaki shikibu) بوده است. از این اثر به‌عنوان اولین رمان جهان

یاد شده و توانایی آن در به تصویر کشیدن شخصیت‌ها و حتی افکار و روان شخصیت‌ها بی‌نظیر است.

داستان روایت یک شاهزاده درباری به نام هیکارو گنجی (光源氏、)

hikaru genji) بیان می‌کند که مادرش در دربار از یک درباری والا

رتبه به یک درباری عادی تنزل پیدا می‌کند. داستان به سه بخش اصلی تقسیم

می‌شود. بخش اول شامل شخصیت هیکارو و زندگی اوست. هیکارو یک

پسر با استعداد و خوش سیماست که چهره‌ی زیبای و استعداد بی‌نظیرش

زبانزد خاص و عام است. هیکارو به‌واسطه همین موهبت‌ها درگیر روابط

عاشقانه گسترده‌ای با زنان مختلف می‌شود. نکته حائز اهمیت در این بخش

شخصیت‌پردازی زنانه است که با هیکارو ارتباط دارند. هنگام مطالعه این

داستان، نویسنده به‌نحوی داستان را روایت می‌کند که خواننده گویا در ذهن و

روان شخصیت‌ها زندگی می‌کند.

در بخش دوم درگیر تحول شخصیتی هیکارو می‌شویم. هیکارو متوجه

نپایندگی و ناپایداری جهان و مفهوم پوچی (無常、mujou) و عشق‌های

متعددش می‌شود و راه راهب شدن را در پیش گرفته و به بیداری ذهن

(satori, 覚り) می‌رسد. نویسنده در اینجا به شخصیت اصلی بسنده

نکرده و عاقبت تمامی معشوقان هیکارو را نیز به نمایش می‌گذارد.

در بخش سوم و آخر نظاره‌گر زندگی نوادگان هیکارو هستیم. در کمال تعجب شاهد پیمودن همان راه قبلی توسط نوادگان هیکارو هستیم. گویا نویسنده قصدی راسخ برای نمایاندن حقیقت دنیا به خواننده دارد. این‌که تفاوتی نمی‌کند تجارب چندبار و چگونه تکرار شوند، انسان‌ها تا وقتی که خود نخواهند و عزمی جزم نکنند، مفهوم تغییر و بیداری ذهن برایشان رخ نخواهد داد.

-ادبیات خاطره‌نویسی (日記文学, nikki bungaku): یکی از

اصلی‌ترین دلایل خاطره‌نویسی ثبت لحظات در سفر بوده است. این سفرها دلایل مختلفی داشته‌اند از جمله دلایل کاری و شغلی، سفرهای شخصی، سفرهای جنگی و ...

در ژاپن از جمله خاطراتی که وجود دارد خاطرات فرستادگان رسمی دربار ژاپن به دربار تانگ چین است. با آغاز دوره هی‌آن و تشریفاتی شدن و آئینی شدن دربار، کار ثبت به دیوان‌سالاران سپرده شد و کارهای ثبت‌شده توسط دیوان‌سالاران نیز در این بخش جای گرفت.

در اوایل دوره ادو مردم عادی نیز به خاطره‌نویسی روی آوردند و همین دلیلی برای ثبت تاریخ دقیق شد.

-ادبیات روزمره‌نویسی (随筆文学, zuihitsu bungaku): در این

نوع از ادبیات، شخص نویسنده نظر شخصی و احساسات شخصی خود را نسبت به تجارب یا دانشی که کسب کرده است به رشته تحریر درمی‌آورد.

به عبارتی این نوع از نگارش را می‌توان معادل تونیت‌زدن امروزی دانست.

از جمله آثار مهم در این بخش، ماکورا نو سوئشی اثر سی شوناگون است.

ماکورا نو سوئشی (枕草子、makura no soushi)

این اثر در اواسط دوره هی‌آن تقریباً در سال 1000 میلادی، نگاشته شده است. خالق این اثر، سی شوناگون، ندیمه‌ی همسر اصلی امپراتور است. این اثر در کنار افسانه گنجی موراساکی شیکیبو یکی از شاهکارهای ادبی تاریخ ادبیات نه تنها کلاسیک بلکه تمام دوران‌های ادبی ژاپن برشمرده می‌شود. در این اثر نظر نویسنده درباره پدیده‌های مختلف طبیعی، انسان‌ها و جانوران آورده شده است. در بخشی از این اثر صحبت‌هایی درباره زندگی شخصی و فصول وجود دارد. همچنین شاهد خاطرات نویسنده درباره زندگی در دربار و درباریان نیز هستیم.

در زیر بخشی از این اثر به همراه ترجمه آورده شده است.

春はあけぼの。やうや牛六なり行く山際、少し明かり
て、紫だちたる雲の細くたなびくたる。

ترجمه: بهار، طلوع‌هایش. زمانی که بتدریج، هوا روشن می‌شود
زییاست. خط میان کوه‌ها و آسمان کم‌کم روشن شده و ابرهای بنفش رنگ به
کنار کشیده می‌شوند؛ حالتی بسیار زییاست.

نکته جالب درباره میزان اهمیت این اثر در نزد ژاپنی‌ها این است که غالب
مردم ژاپن این بخش از ماکورا نو سوئشی را از بر هستند.

-ادبیات عامه‌پسند (戯作文学、gesaku bungaku): این ادبیات

متعلق به ادبیات دوره پیشامدرن یا همان ادبیات دوره ادو می‌باشد. این نوع
از ادبیات معمولاً شامل داستان‌های رایج بین عامه مردم است. همچنین

می‌توان آثار فکاهی را در این دسته قرار داد. این نوع از داستان‌ها بیش‌تر در مکان‌های تفریحی روایت می‌شد. یکی از معروف‌ترین داستان‌های این دوره، داستان‌های ماه و باران (雨月物語、ugetsu monogatari) نوشته شده توسط اوئدا آکیناری (上田秋成、ueda akinari) است.

داستان‌های ماه و باران (雨月物語、ugetsu monogatari)

این مجموعه داستان توسط اوئدا آکیناری در اواخر دوره ادو در پنج جلد نوشته شد. این اثر اقتباسی از داستان‌های ارواح و داستان‌های عامیانه چینی با حال و هوای ژاپنی است.

اوئدا آکیناری دلیل نام‌گذاری داستانش به چنین نامی، جلوه زیبای ماه در آسمان شب پس از باران روایت می‌کند.

جمع‌بندی

در این نوشته سعی بر بررسی جامع و مختصری بر تاریخ ادبیات کلاسیک ژاپن شد. هر چند قطعاً بخش‌های جزئی و کلی از این مبحث مطرح نگردید اما تلاش بر این بود که بخش‌های مهم و تأثیرگذار بر نه تنها ادبیات بلکه فرهنگ و هنر و تاریخ ژاپن نیز مطرح گردد. سعی بر آن شد که با اشاره با متون اصلی و آن هم به زبان ژاپنی، دریچه‌ای از دنیای غنی و زیبای ادبیات ژاپنی به روی خواننده گشوده گردد. به‌صورت شخصی توصیه بنده به مطالعه شخصی و فراتر از این نوشته چه درباره نام‌های ذکر شده در این نوشته و چه دوره‌های گفته‌شده در این متن است.

همچنان امید است روزی نور ادبیات نه فقط سرزمین آفتاب تابان بلکه ادبیات شرق آسیا اعم از کره و چین نیز بر مطالعات ایران زمین بتابد و عرصه مطالعات شرقی را بیش از پیش، روشن سازد.

فهرست منابع

- 日本古典文史、HOSSEINI,Seyed Ayat
- ja.m,Wikipedia.org
- 雨月物語、上田秋成、1 7 7 6
- 枕草子、清少納言、1 0 0 2
- 日本史を暴く、磯田道史、2 0 2 2
- 日本史世界史並列年表、後藤寿，2004
- 日本史年表古代から現代までの流れが劇
的わかる、山折哲雄、2 0 2 2
- 平安朝物語文学とは何か、神田龍身、

2020

・教養としての日本古典文学史、
村尾誠一、2022

